

CLASIFICAREA SEMANTICĂ A CUVINTELOR DE ORIGINE GREACĂ DIN COMPONENTA ÎMBINĂRILOR STABILE DE CUVINTE ROMÂNEȘTI

Adela MANOLII

Catedra Filologie Clasică

Dans cet article on parle de la classification sémantique des unités lexicales complexes contenant des mots roumains qui sont d'origine grèque.

În limba română există un număr impresionant de îmbinări stabile de cuvinte care au ca suport lexical cuvinte de origine greacă. Sfera semantică a cuvintelor de origine greacă, cristalizate în componența îmbinărilor stabile de cuvinte românești, este foarte largă, de aceea vom încerca să le clasificăm doar în câteva categorii mai mari, pentru a avea o imagine de ansamblu, ilustrându-le cu doar câteva exemple.

1. Îmbinări stabile de cuvinte care conțin termeni religioși de origine greacă

Se știe, de fapt, că influența greacă s-a răsfrânt mai ales asupra terminologiei religioase, contribuind la îmbogățirea acesteia cu termeni ecleziastici, pătrunși în română fie direct din limba greacă, fie prin filiera limbii latine sau prin intermediul limbii slave. Astfel, ținem să menționăm capacitatea unor termeni religioși de a se „infiltra” în alte terminologii (de exemplu, în botanică și zoologie) și, mai ales, în limbajul comun. Mulți dintre termenii religioși de origine greacă, care desemnează diferite noțiuni religioase creștine, sunt utilizați într-un mod creator, prin transfer semantic, în creația folclorică sau chiar în operele unor scriitori care au valorificat folclorul românesc. În cazul în care termenii religioși fac parte din structura anumitelor expresii populare, cărora le conferă o accepțiune profană, putem spune că prin această trecere cuvintele respective suferă o transformare aproape completă [1 p.189]. Iată câteva exemple:

agheasmă (gr. αγίασμα): vrei nu vrei (de voie, de nevoie), bea, Grigore, agheasmă;

a aghesmui (< *agheasmă*): a se aghesmui „a fi amețit, a se îmbăta ușor”;

aghios (gr. άγιος): a trage (la) aghioase a) „a cânta monoton, tăragănat”; b) „a sforăi, a dormi”; i-a cântat popa aghiosul;

botez (gr. βάπτισμα): (a primi) botezul focului „prima participare activă a cuiva la o luptă”;

a boteza (gr. βαπτίζω): a boteza laptele (vinul, rachiul) „a falsifica, adăugând apă, pentru a mări cantitatea și a-și crește câștigul”; a boteza pe cineva (în perioada comunistă) „a-l primi în partid”; a fi botezat cu varză (se spune despre „un om rău din fire”); să rămână câți am botezat eu „să nu rămână nici unul”;

a călugări (gr. καλογερεύω): a fi bun numai de călugărit „a fi leneș”;

colivă (gr. κόλλυβα): miroase a colivă „(despre o persoană) e aproape să moară”; când mi-o face coliva „când voi muri”; a mânca cuiva coliva „a-l vedea mort”;

icoană (gr. εικόνα): a purta pe cineva pe la icoană; de pus la icoane;

paradis (gr. παράδεισος): a trăi ca în paradis „a trăi foarte bine, având de toate”;

parastas (gr. παράσταση): a-i purta cuiva parastasele etc.

schimă (gr. σχήμα): a lua (a îmbrăca) schima călugărească (îngerească) „a se călugări”.

Astfel, lexemele care au conținut religios au intrat ca atare în limbajul laic, neterminologic, păstrându-și, în cea mai mare parte, sensul fundamental și având acoperire exclusiv în planul întrebunțării figurate (familiare, ironice, populare) a termenilor [2, p.107].

2. Îmbinări stabile de cuvinte care conțin termeni din sfera comerțului

În limba română se menține un șir de termeni ce țin de domeniul comerțului, fapt care demonstrează încă o dată relațiile dintre greci și români. Soarta acestor termeni în limba română este diferită: unii au o poziție stabilă în limbă, având chiar și numeroase derivate, alții s-au arhaizat, menținându-se doar în cadrul frazeologismelor. Multe cuvinte de origine greacă din sfera comerțului nu sunt cunoscute limbilor slave, în schimb s-au menținut în limba română, fapt care indică pătrunderea acestora direct din limba sursă. Enumerăm în cele ce urmează doar câțiva termeni din sfera comerțului care pot fi întâlniți în anumite îmbinări stabile de cuvinte românești:

a agonisi (gr. αγωνίζω): a-și agonisi traiul;

ieftin (gr. φτηνός): a scăpa ieftin „a scăpa ușor dintr-o situație dificilă”; ieftin ca braga (braha);

lefter (gr. ελεύθερος): a fi lefter „a nu avea bani”; a lăsa pe cineva lefter „a lăsa pe cineva fără bani”; a rămâne lefter „fără bani”;

lipsă (gr. έλειψη): a fi de lipsă „a fi necesar, indispensabil”; a afla de lipsă „a considera necesar”; a avea lipsă „a avea nevoie”;

procopseală (*pricopseală*) (gr. προκόπτω): a lua pe cineva la procopseală „a-l angaja fără salariu, pentru a deprinde o meserie și a-și face o situație”; n-am făcut nici o procopseală; nu-i nici o procopseală de capul lui; să vedem ce procopseală ai să faci;

pungă (gr. πούγγα): a avea pungă groasă „a fi bogat”; a avea nouă băieri la pungă „a fi zgârcit”; a fi gros la pungă „a fi foarte bogat”; a umbla cu doi bani în trei pungi „a fi foarte sărac”; a fi strâns la pungă „a fi zgârcit”; a-i bate vântul prin pungă „a fi foarte sărac”; cântă cucul în pungă „a fi sărac”; a face gura pungă „a avea senzație de contractare din cauza unui aliment astringent, acru”, a da de fundul pungi „a nu (mai) avea bani”, a-și dezlega (a-și desface) punga „a fi darnic” etc.

3. Îmbinări stabile de cuvinte care conțin termeni din sfera învățământului

Instruirea și educația constituie practic unul dintre cele mai importante procese ale unui stat. La dezvoltarea și consolidarea învățământului românesc au contribuit, într-o anumită măsură, și anumiți învățați, profesori greci. Astfel, și în acest domeniu avem termeni de origine greacă, unii dintre care s-au infiltrat și în anumite expresii frazeologice. Examinând îmbinările stabile de cuvinte românești care au în componența lor cuvinte de origine greacă din sfera învățământului, am observat că în șirul lor sunt unele *denumiri de litere* ale alfabetului grecesc. De exemplu:

alfa (gr. άλφα): a fi alfa și omega „a fi începutul și sfârșitul; a fi cel mai important, mai de seamă, mai mare”; de la alfa la omega „de la început până la sfârșit”;

iotă (gr. ιότα): a nu ști (nici) o iotă „a nu ști nimic”;

catastif (gr. κατάστιχον): a fi (a avea) (pe cineva) însemnat (scris) la catastif „a ține socoteala, evidența faptelor, manifestărilor cuiva”; a trece pe cineva la catastif „a ține minte faptele cuiva (pentru a-l pedepsi, a se răzbuna pe el)”;

catedră (gr. καθέδρα): vorbi (ca) de la catedră;

idee (gr. ιδέα): a (nu) avea idee (de ceva) „a (nu) fi informat, a (nu) cunoaște ceva”; a avea idei năstrușnice, a avea o idee fixă; a băga pe cineva la o idee (la idei); a fi obsedat de o idee; a intra la idei (la idei) „a se preocupa de ceva, a se îngrijora”; a-i veni cuiva o idee; a crompona de o idee; a se împăca cu ideea că;

monosilabic (gr. μονοσυλλαβικός): a fi monosilabic „a răspunde cu puține cuvinte, scurte, izolate”;

noimă (gr. νόημα): a nu avea nici o noimă „a fi fără sens, absurd”; fără (nici) o noimă „fără sens, fără judecată”; a avea noimă sau cu noimă „logic, cu judecată; înțelept, cuminte”; a găsi noima „a găsi o soluție pentru o chestiune”.

problemă (gr. πρόβλημα): a pune (a ridica) problema „a aduce în discuție o chestiune”; a pune probleme „a crea o situație dificilă care trebuie rezolvată”;

stil (gr. στυλόσ): în stil mare „(conceput, realizat) în proporții foarte mari, impresionant”; greșeală de stil „greșeală de exprimare constând fie într-o abatere de la regulile sintaxei, fie într-o folosire improprie a termenilor”; stil funcțional „variantă orală (sau scrisă) a limbii literare utilizată ca mod specific de exprimare într-un anumit domeniu al activității omenești (*stil științific, stil juridico-administrativ, stil publicistic, stil beletristic*)”; stil vechi „metodă de socotire a timpului calendaristic după calendarul iulian (46 î. Hr.)”; stil nou „metodă de socotire a timpului calendaristic după calendarul gregorian (1582)”; Dulcele stil nou „școală poetică apărută la Bologna și Florența (sec. XIII)”.

4. Îmbinări stabile de cuvinte care conțin termeni din domeniul artei

În general, arta este o formă a activității umane care are drept scop producerea anumitelor valori estetice. Pentru a realiza acest obiectiv de bază al artei, se folosesc mijloace de exprimare cu caracter specific. Din câte se știe, grecii sunt cei care au lansat pe firmamentul spiritual al omenirii acele idei-matrice care stau la baza civilizației moderne. Astfel, nu există ramură de activitate, mai ales în ceea ce privește arta, în care grecii să nu fi fost, cu mii de ani înaintea noastră, marii premergători greu de întrecut.

Teatrul este încă o izbândă, printre atâtea alte miraculoase realizări, care le revin locuitorilor Eladei. Fiind una dintre principalele manifestări ale vieții publice grecești, încă de la începuturile sale (sec. al VI-lea î.Hr.)

și până în epoca elenistică, teatrul a rămas o manifestare religioasă înainte de a deveni o distracție profană. Astfel, popoarele civilizate au preluat de la greci anumite idei și tendințe din sfera artei, dar și câteva lexeme, unele dintre care, în limba română, de exemplu, constituie suportul lexical al unor expresii idiomatice. De exemplu:

diapazon (gr. διαπασών): a fi la același diapazon cu cineva; a se pune la același diapazon cu cineva „a fi în aceeași dispoziție, în aceeași stare sufletească cu cineva”;

muzică (gr. μουσική): a-i face cuiva muzică (muzicuță) „a-l certa pe cineva, a-i face scandal”;

scenă (gr. σκηνή): a apărea pe scenă; a-i face cuiva o scenă (scene) „a-i aduce cuiva reproșuri cu amenințări”; a părăsi scena a) „a părăsi profesiunea de actor”; b) „a se retrage dintr-o activitate, a părăsi situația de frunte”; a pune în scenă „a regiza un spectacol”; la scenă deschisă „(care are loc) în timpul spectacolului, în timp ce cortina este ridicată; la vedere”;

teatru (gr. θέατρο): a face (a juca) teatru „a se preface”; teatru de operații (teatrul operațiilor) „câmp de luptă”;

tragedie (gr. τραγωδία): a face o tragedie (tragedii) din ceva „a exagera latura neplăcută a unei situații sau întâmplări”.

5. Îmbinări stabile de cuvinte care conțin lexeme din sfera semantică a alimentației

Grație relațiilor comerciale care au existat între greci și români, au avut loc anumite schimburi de mărfuri, odată cu care au pătruns în limba română și anumite cuvinte noi, unele dintre care nu doar că s-au păstrat în vocabularul comun activ al românilor, dar și în anumite expresii frazeologice. Iată câteva dintre ele:

piftie (gr. πηχτή): a face pe cineva piftie; a-i face cuiva pielea piftii „a-l zdrobi pe cineva în bătaie, a-l face pilaf”;

piper (gr. πικέρι): a avea (a fi cu) piper pe limbă „a fi ironic, răutăcios”; a face pe cineva cu sare și cu piper „a-l muștra aspru”; a da cuiva cu piper (pe) la nas „a-l supăra, a-l întărâta”; a i se sui (a-i veni) cuiva piperul la nas „a se supăra tare, a se înfuria”; cu piper „(mai ales despre glume) necuviincios”; piper între voi, să râdem și noi!

pită (gr. πίτα): a avea în mână pita și cuțitul; a băga pe cineva în pită; a-i lua cuiva pita de la gură; a mânca pita (cuiva) „a fi în serviciul, în slujba cuiva”; a mânca pită (de la cineva) „a datora cuiva mijloacele existenței sale”; a mânca din pita lui Vodă „a fi slujbaş de stat”; a pune pe cineva în pită;

zahăr (gr. ζάχαρη): a fi (un băiat) de zahăr „a fi foarte simpatic, amabil”;

zăhărel (<zahăr); a duce pe cineva cu zăhărelul „a înșela, făcând promisiuni”; a se lăsa dus cu zăhărelul „a se lăsa înșelat”.

Cele mai multe cuvinte de origine greacă, care servesc drept suport lexical pentru îmbinările stabile românești, n-au fost preluate de limba română direct din limba-sursă, ci au pătruns prin filiera altor limbi (latină sau slavă), fie pe cale orală, fie pe cale livrescă. Dar există și termeni de origine greacă specifici mai multor limbi europene, printre care franceza, germana, rusa ș.a. Asemenea cuvinte sunt considerate în literatura de specialitate împrumuturi europene.

Diversitatea domeniilor de întrebuintare a termenilor de origine greacă, care constituie nucleul unor îmbinări stabile de cuvinte românești, demonstrează vechimea acestor cuvinte în limba română, subliniind încă o dată existența legăturilor dintre greci și români.

Referințe bibliografice:

1. Șăineanu L. Încercare asupra semasiologiei limbei române: Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor / Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță. - Timișoara, 1999.
2. Teleoacă D. Reflexe ale terminologiei religioase românești în limbajul comun // Limba română. - 2001. - Nr.1-2.

Prezentat la 07.11.2008